

Bölgesel Turizm Paydaşlarının Sürdürülebilir Turizme Yönelik Tutumu: Hasankeyf Örneği

Local Tourism Stakeholders' Attitude Towards Sustainable Tourism: The Case of Hasankeyf

Ülker CAN^a, Erşad TAN^b, Gülcan DAGAŞAN^b ve Hüseyin GÜL^b

^a Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Hasankeyf Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Batman, Türkiye.

^b Öğr. Gör., Batman Üniversitesi, Hasankeyf Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Batman, Türkiye.

Özet

Toplumsal değişimi yönlendiren etmenler, bir toplumdan diğer topluma göre değişiklik göstermektedir. Her bir paradigma bir yenisinin ortaya çıkmasına mahal oluştururken, bazı olguların çıktıkları dünyayı ortak paydalarda buluşturabilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde turizm devinimi gelişim ve değişim ekseninde yol alırken, hem ulusal hem de uluslararası alanda ortaya çıkan turizm merkezleri ile uluslararası turizm hareketlerinin artmasını sağlamıştır. Dünya çapında uluslararası turizm endüstrisinin ekonomik çıktıları her ne kadar katma değer yaratsa da, bölgelere etki eden diğer unsurları açısından tartışılması önem ifade etmektedir. Bu araştırmanın amacı, Hasankeyf'teki turizm paydaşlarının sürdürülebilir turizmin gelişimine yönelik tutumlarını araştırmaktır. Aynı zamanda; "topluluk katılımı", uzun vade planlama", "algılanan sosyal maliyet", "çevresel sürdürülebilirlik", "algılanan ekonomik fayda" "ziyaretçi memnuniyeti" ve "toplum merkezli ekonomi" gibi çeşitli boyutlar kapsamında sürdürülebilirlik ve turizm ilişkisinin bölgesel bazda başlıca karakteristiklerini belirlemek ve turizm potansiyeli içerisinde sürdürülebilirliğin rolünün ne olduğunu ortaya çıkarmak araştırmanın bütünsel amaçları içerisinde yer almaktadır. Sürdürülebilir turizmin gelişimine yönelik turizm paydaşlarının tutumlarını analiz etmek için Sürdürülebilir Turizm Tutum Ölçeği (SUS-TAS) kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS ve AMOS istatistik paket programları kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, Hasankeyf'in sürdürülebilir turizm faaliyetlerini desteklemek için gerçekten iyi paydaşlara sahip olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra yerel halkın turizme katılımı noktasında bölgesel çıkarımlar yapılmış ve yönetim odağında bölgesel öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Turizm Paydaşları, Hasankeyf.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 03.07.2023

Kabul Tarihi 27.09.2023

Abstract

The factors that drive social change differ from one society to another. While each paradigm creates a space for a new one to emerge, the outputs of some cases can bring the world together on common ground. It has increased the international tourism movements with the tourism centers that emerged both nationally and internationally while the tourism movement has progressed on the axis of development and change in the historical process, Although the economic outputs of the international tourism industry create added value around the world, it is important to discuss it in terms of other factors affecting the regions. The aim of this research is to investigate the attitudes of tourism stakeholders towards sustainable tourism development in Hasankeyf. At the same time, determining the main characteristics of the sustainability and tourism relationship on a regional basis within the scope of various dimensions such as "community participation", "long-term planning", "perceived social cost", "environmental sustainability", "perceived economics benefits", "visitor satisfaction", "community centred economy" and revealing the role of sustainability in tourism potential are among the holistic objectives of the research. The Sustainable Tourism Attitude Scale (SUS-TAS) is used to analyze the attitudes of tourism stakeholders towards sustainable tourism development. IBM SPSS and AMOS statistical package programs were used to analyze the data. The results of the study show that Hasankeyf has really good stakeholders to support sustainable tourism activities. And also regional implications have been made for the participation of local people in tourism and regional recommendations have been developed in the focus of governance.

Keywords: Sustainable Tourism, Tourism Stakeholders, Hasankeyf.

Sorumlu Yazar

Ülker CAN

ulkercan067@gmail.com

Önerilen Atf:

Can, Ü., Tan, E., Dagaşan, G. ve Gül, H. (2023). Bölgesel Turizm Paydaşlarının Sürdürülebilir Turizme Yönelik Tutumu: Hasankeyf Örneği. *Journal of Academic Tourism Studies*, 4(Özel Sayı): 21-32.

1. GİRİŞ

Toplumsal süreç, çeşitli olgular bileşeninde oluşup gelişim gösterirken, her bir unsur etkilediği ve etkilendiği unsurları ile değer ifade etmektedir. Sürdürülebilirlik olgusu da toplumsal süreç içerisinde beliren ve toplumu çeşitli açılardan destekleyen yapısıyla farkındalık yaratmış günümüz toplumsal süreçlerin çeşitli açılardan sağlıklı ilerlemesinin stratejik anahtarıdır. Sürdürülebilirlik, uzun vadeli bir hedef olarak yaşam kalitesini iyileştirme odağında, çevresel, toplumsal ve ekonomik hususların dengelendiği toplumsal kalkınmaya yön veren bir süreç olarak ifade edilebilir (Jeronen, 2013). Bu kapsamda toplumsal yapı içerisinde beliren her bir alan önemlidir. Bu alanlar içerisinde yer alan turizm, geçmişten günümüze ulusal ve uluslararası hareketliliği ile sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarda bıraktığı etkiler ile sürdürülebilirlik açısından incelenmesi gerekli birçok konuyu gündeme getirmiştir. Bölgenin korunması ile gelişme ihtiyacı arasındaki denge, bölge sakinlerinin çevreye yönelik temel tutumlarıyla yakından ilişkilidir. Sürdürülebilir turizmin bir bölgedeki başarılı bir şekilde işleyişi büyük ölçüde bölgesel paydaşlarının aktif desteğine bağlıdır. Dolayısıyla, sürdürülebilir turizm gelişimi, ilgili paydaşların katılımını gerektirir (Albu, 2020; Obradović ve Stojanović, 2022; Thetsane, 2019).

Turizm paydaşlarının turizmin etkilerine bakış açısı oldukça çeşitlidir. Turizm faaliyetlerinin geniş kitlelere ekonomik fırsatlar sunması ve istihdam yaratması gibi avantajlarının yanı sıra, çevresel sürdürülebilirlik, sosyal maliyet, uzun vadeli planlama, toplum merkezli ekonomi gibi pek çok olgu, bölgeler açısından stratejik anlamda önemlidir (İmre, 2020). Turizm paydaşları arasında yer alan yerel halk, turizmin bölgedeki kültür ve çevre üzerindeki etkilerine daha fazla maruz kalmaktadır. Yerel halk, turizm faaliyetlerinin doğal kaynakları tüketme riski ve yerel kültüre zarar verebilme gibi potansiyel olumsuzluklara karşı daha hassas olmaktadır. Aynı şekilde, sivil toplum kuruluşları, turizm yöneticileri ve yerel yönetimlerin, turizmin sürdürülebilir bir şekilde gelişmesi noktasında, çok önemli çevresel ve toplumsal sorumlulukları vardır. Genel olarak, turizm paydaşlarının turizmin etkilerine bakış açısı, farklı konulara ve çıkarılara göre değişiklik gösterebilmektedir (Harman, 2014). Ancak, tüm bölgesel turizm paydaşlarının çeşitli boyutlar çerçevesinde, ortak paydada buluşacakları olgu, bölgeyi her açıdan kalkındıracak ve gelecek nesillere de miras kalmasını sağlayacak sürdürülebilir turizm anlayışına sahip olmalarıdır. Bu kapsamda atılması gereken ilk adım mevcut durumun tespitidir. Destinasyonda gerçekleştirilmek istenen gelişmelerin neler olduğuna karar verilebilmesi ve olası gelişmelerin takip edilebilmesi için öncelikle mevcut durumun ne olduğu konusunda bilgi sahibi olunması gerekmektedir (Türker, Güzel, Özaltın Türker ve Duman, 2014).

Bu çalışma ile sürdürülebilirlik odağında turizme dair mevcut algıların çeşitli boyutlar altında paydaşlar açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, bölgede yer alan paydaşların sürdürülebilirliğe yönelik tutumlarını ortaya koyması bakımından sonuçları itibarıyla hem sektör ve kamuya hem de literatüre katkı sunması açısından değer ifade edebilir.

2. LİTERATÜR

2.1. Sürdürülebilir Turizm

Turizm, dünyada ülkelerin ve bölgelerin kalkınmasında öncü sektörlerin başında gelmektedir (UNWTO, 2017). Turizm, kaynak açısından sınırlı bir çevre ile ilgili bir tüketim olayıdır. Bu sınırlı çevre ekseninde tüketim yoğunluğunun yarattığı tahribatı en aza indirmek için sürdürülebilir bir turizm anlayışı içerisinde olunması gerekmektedir. Sürdürülebilirlik kavramının bireyler ve paydaşlar tarafından farklı şekillerde tanımlanması ve uygulanması ile birlikte temel konu, kaynakların “dengeli” ve “mantıklı” bir şekilde kullanılması odağındadır (Lu ve Nepal, 2009). Turizm sadece ekonomik katkısı yönüyle değerlendirilmez, turizmin doğal çevre ve sosyo-kültürel açıdan olumlu ve olumsuz etkileri olduğu ve bu etkilerin bölge turizminin sürdürülebilir kılınması noktasında stratejik önem ifade ettiği yadsınamaz bir gerçektir (Dilek vd, 2017). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından 1987 yılında pek çok ülkeden temsilcilerden oluşan bir

grubun hazırladığı Brundtland Raporu, diğer adıyla “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) isimli raporda, sürdürülebilirlik kavramı için dört temel ilke dikkate alınmıştır. Bunlar (Pelit, Baytok ve Sobalı, 2015):

1. Bütüncül planlama ve strateji oluşturma fikri,
2. Temel ekolojik süreçleri korumanın önemi,
3. Hem insan mirasının hem de biyolojik çeşitliliğin korunması ihtiyacı,
4. Üretkenliğin gelecek nesiller için uzun vadede sürdürülebileceği fikrine dayalı kalkınma şeklinde sıralanmaktadır.

Sürdürülebilirlik ilkeleri, sürdürülebilir turizmi uygulamaya çalışan ülkelerin ve şehirlerin gelecek için turizm potansiyellerini korurken aynı zamanda da mevcut turistlerin ve yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanmasına da olanak sağlamaktadır. Turizm, birçok ülke için bölgesel kalkınma açısından önemli bir araç olan ekonomik bir sektördür. Bu sebepten dolayı turistik ürüne sahip olan bölgelerde gelecekte turizmin gelişerek devam etmesi ve ekonomik kalkınma için turistik kaynakların korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum sürdürülebilir turizm faaliyetleri ile mümkün görünmektedir (Ayaş, 2007). “Sürdürülebilir turizm” terimi ilk olarak Bramwell ve Lane (2013) tarafından, yerel toplulukların yaşam kalitesini artırmak, turizm destinasyonlarında turist deneyimlerini desteklemek ve turizm destinasyonlarının çevresini sürdürülebilir kılmak için tasarlanmış bir ekonomik kalkınma modeli olarak ortaya atılmıştır (Yoopetch ve Nimsai, 2019).

Sürdürülebilir turizm, Dünya Turizm Örgütü tarafından "mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak dikkate alan, ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarına hitap eden" bir olgu olarak tanımlanmıştır (WTO - World Tourism Organisation, 2005). Sürdürülebilir turizm, çevreyi korumayı, yerel kültürü korumayı ve ev sahibi topluluğa fayda sağlamayı hedeflemektedir (Yang vd., 2023). Sürdürülebilir turizm, hem turizmin ekonomiye ve topluma katkısının sürdürülebilir büyümesini hem de kaynakların ve çevrenin sürdürülebilir kullanımını gerektirmektedir (Liu, 2003). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2004 yılında sürdürülebilir turizmi geliştirmede izlenmesi gereken altı ana ilkeyi belirlemiştir. Buna göre, her bir ilgili strateji aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- Çevresel kaynakları en iyi şekilde kullanmak,
- Ev sahibi toplulukların sosyokültürel özgünlüğüne saygı duymak,
- Tüm paydaşlara sosyoekonomik fayda sağlamak,
- Etkileri sürekli olarak izlemek,
- Tüm ilgili paydaşların bilgilendirilmiş katılımı ve güçlü siyasi liderlik,
- Yüksek düzeyde turist memnuniyeti.

Sürdürülebilir turizmin gelişimi, gelecek için fırsatları korurken ve genişletirken, turistlerin ve ev sahibi bölgelerin de ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Başka bir deyişle, turizmin sürdürülebilir gelişimi, turizmin çevre üzerindeki etkisini sınırlarken turistler (yaşama), işletmeler (kâr) ve yerel sakinler (sosyo-ekonomik kalkınma) tarafından elde edilen faydaların optimal dağılımı için çabalamayı gerektirmektedir (Szromek vd., 2021). Dolayısıyla, turizmi sürdürülebilir olarak ele almanın alanlarından biri, yerel halkın sosyal ve kültürel tutumlarına saygı duymak, kültürel varlıklarını ve geleneksel değerlerini korumaktır. Sürdürülebilir turizmde, geniş bir katılım ve ortak görüş oluşturmak için güçlü bir yönetimin yanı sıra kamu ve sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, işletmeler gibi geniş ölçüde paydaş katılımı gerekmektedir (Yüksek vd., 2019). Turizmi sürdürülebilir kılmada yerel yönetimler, yerel paydaşlar arasında en önemli oyuncularından biri olmaktadır. Çünkü bölgesel turizmin politika ve hedeflerini belirlemek, yerel yönetimlerin görev ve işlevleri arasında yer almaktadır. Sürdürülebilir turizm gelişiminde yerel yönetim tarafından belirlenen bölgesel turizm politikaları ve hedeflerinin, tüm paydaşlar tarafından uygulanabilmesi bölgesel kalkınma açısından hayati önem taşımaktadır (Selvi ve Şahin, 2012).

Turizm destinasyonlarında önemli turizm paydaşlarından biri de o destinasyondaki sivil toplum kuruluşlarıdır (Hassan, 2000). Sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir turizm kalkınması konusundaki faaliyetlerini, yerel halka yönelik olarak çeşitli şekillerde halkı destekleme yolu ile yerine getirebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşları, yerel halkın turizmden elde ettiği kazanımların artırılmasına yönelik geliştirdikleri projeleri hayata geçirme görevini üstlenmektedir. Sivil toplum kuruluşları, destinasyonlarda çevrenin korunmasına yönelik de önemli faaliyetler üstlenmektedir (Harman, 2014). Turizm destinasyonlarında halkın eğitimi, turizm sektör temsilcileri ile iletişimde bulunma, basın bültenleri yayınlama, politikacılara yönelik lobi faaliyetleri yürütme, yerel yönetimlere yönelik lobi faaliyetleri, toplumsal protestolar, toplumsal dilekçe/şikâyet mektubu yazma kampanyaları, kamu otoritesine karşı yasal yollara başvurma ve diğer çevreci sivil toplum kuruluşları ile işbirliği kurma gibi sorumluluklar, sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm kapsamında yaptıkları organizasyonlardır (Lovelock, 2003).

Sürdürülebilir turizm gelişiminde bir diğer önemli paydaş yerel halkın katılımıdır. Sürdürülebilir turizm faaliyetlerine yerel halkın dâhil edilmemesinin, turizm gelişiminde sorunlara yol açabileceği öngörülmektedir. Yerel halkın turizm faaliyetlerinde, destinasyon geliştirme ve karar verme süreçlerine dahil edilmesi sürdürülebilir turizm açısından önem arz etmektedir (Obradović, Stojanović, Kovačić, Jovanovic, Pantelić ve Vujičić, 2021). Turizm olayında bölge sakinlerinin hem doğrudan hem de dolaylı desteği, sürdürülebilirlik paradigmasının temelini oluşturmaktadır (Choi ve Sirakaya, 2005).

2.2. Hasankeyf

Bu çalışmanın evrenini Mezopotamya'nın kadim kentlerinden biri olan Hasankeyf'te yer alan turizm paydaşları oluşturmaktadır. Dicle nehrinin kıyısında yer alan Hasankeyf, geçmişinde medreseler, darüşşifa, rasathane ve eğitim kurumlarıyla bölgenin ilim ve kültür merkezi olarak öne çıkmıştır. İlçe, sahip olduğu zengin ve tarihsel yapıları nedeni ile 1981 yılında bütünüyle sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. GAP projesi kapsamında Ilısu barajı nedeniyle bazı tarih eserler arkeo park alanına taşınmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Hasankeyf, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde Batman il sınırları içerisinde yer almaktadır (Sinanoğlu vd. 2017). 2004 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile Ilısu barajı yapımının hızlanması sonucunda bölgenin kültürel zenginliklerini ortaya çıkarmak için 47 farklı alanda kazı ve sondaj çalışmaları yapılmış, 148 taşınmaz kültür varlığı ülkemizin kültür hazinesine kazandırılmıştır (T.C. Hasankeyf Kaymakamlığı, 2023). Bu eserlerden taşınabilir durumda olanlardan birçoğu taşıma çalışması sonrası bölgesel turizmin sürdürülebilirliği açısından Hasankeyf Arkeopark alanında ziyaretçilerin hizmetine açılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren bölgede gelişmeye başlayan turizmin başlıca geçim kaynağı olduğu Hasankeyf, hem ulusal hem de uluslararası turizm pazarında artık yerini almıştır. Bu kapsamda Hasankeyf'in sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin mevcut durumu ve gelişimi için bölgesel paydaşların sürdürülebilir turizme yönelik tutumu stratejik anlamda önem ifade etmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, Hasankeyf destinasyonunda yer alan turizm paydaşlarının sürdürülebilir turizm algılamalarını ve tutumlarını belirlemeye yönelik yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Hasankeyf'te yer alan turizm paydaşları oluşturmaktadır. İlgili paydaşlar yerel halk, kamu sektörü, turizm işletmeleri, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere kategorize edilmiştir. Çalışmada yargısal örnekleme yöntemi ile seçilen 292 kişiye anket tekniği uygulanmıştır. Hasankeyf'in Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin en popüler turistik destinasyonu olarak tanınması araştırmanın çalışma evreni olarak seçilmesinin ana nedenidir.

Choi ve Sirakaya (2005)'in geliştirdiği ve literatürde yer alan çalışmalardan da yararlanılarak hazırlanan (Sirakaya Turk ve Gürsoy, 2013; Obradović ve Stojanović, 2022) Sürdürülebilir Turizm Ölçeğine ait anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sosyo-demografik soru olarak 5 ifadeye yer verilirken, ikinci bölümde sürdürülebilir turizminin çevresel sürdürülebilirlik (5 ifade),

algılanan sosyal maliyet (7 ifade) algılanan ekonomik fayda (3 ifade), topluluk katılımı (2 ifade), uzun vadeli planlama (5 ifade), ziyaretçi memnuniyeti (3 ifade) ve toplum merkezli ekonomi (3 ifade) boyutlarını belirten 5'li Likert ölçeğinde (1-kesinlikle katılmıyorum; 5-kesinlikle katılıyorum) 29 ifadeye yer verilmiştir.

Anket formu öncelikle 40 kişiye uygulanarak pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma sonrası elde edilen verilere güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı çok düşük çıkan (<30) "ziyaretçi memnuniyeti" boyutu ölçekten çıkarılmıştır, ölçeğin genel güvenilirliği (Cronbach's Alpha değeri) 0,732 olarak hesaplanmıştır.

Çalışmada Hasankeyf'te yer alan turizm paydaşlarından toplanan verilere ilişkin tüm analizler, SPSS ve AMOS istatistik paket programlarıyla yapılmıştır. Ortak yöntem varyansını (common method variance (CMV) tespit etmek için Harman Tek Faktör Testi (Harman's single factor test), verinin normal dağılıma uygunluğu ise basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri ile test edilmiştir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliği ortaya konmuştur. Turizm paydaşlarının sürdürülebilir turizme yönelik tutumları arasında bir farklılık olup olmadığını görmek için ise ANOVA testinden faydalanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma katılımcılarının cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve gelir durumlarına ilişkin değişkenler bakımından dağılımları frekans analizi ile tespit edilmiştir. Buna göre ankete katılım sağlayan paydaşların çoğunun erkek (%68,2), 30-39 yaş aralığında (%42,5) ve evli (%65,4) olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumuna göre, katılımcıların %25,7'si lise %18,8'i ön lisans ve %17,5'i ise lisans mezunudur. Gelir durumuna göre ise katılımcıların %38,7'si 8.501 ile 15.000 TL, %32,2'si ise 15.001 ile 25.000 arası aylık gelire sahiptir.

4.2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Varimax dönüşümlü temel bileşenler analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizinde, Kaiser-Meyer-Olsen (KMO) testi sonucu ilgili değer 0,841 olarak tespit edilmiş ve Bartlett küresellik testinin anlamlı çıkması (4025,577, serbestlik derecesi=300, p=0,00) verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2002).

Tablo 1: Açıklayıcı Faktör Analizi

		1	2	3	4	5	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
Topluluk Katılımı-Uzun Vade Planlama	Turizm kararları, bir kişinin geçmişine bakılmaksızın, topluluğumdaki herkes tarafından alınmalıdır.	,690					7,302	%31,750	0,881
	Başarılı bir turizm gelişimi için toplumdaki herkesin turizmle ilgili kararlara tam katılımı şarttır.	,774							
	Turizm endüstrisinin geleceği planlamalıdır.	,723							
	Başarılı bir turizm yönetiminin gelişmiş bir planlama stratejisi gerektirdiğine inanıyorum.	,770							
	Turizm gelişimini planlarken uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmamız gerektiğine inanıyorum.	,767							

	Turizm gelişiminin iyi koordine edilmiş bir planlamaya ihtiyacı olduğuna inanıyorum.	,718							
	Turizm geliştirme planları sürekli iyileştirilmelidir.	,655							
Algılanan Sosyal Maliyet	Topluluğumdaki turistler yaşam kalitemi bozuyor.		,773						
	Turizm nedeniyle yaşam kalitem düştü.		,869						
	Toplumdaki turizmden dolayı sık sık rahatsız olurum.		,853					2,550	%11,087
	Toplumun rekreasyon kaynakları turistler tarafından aşırı kullanılıyor.		,760						
	Topluluğumdaki sosyal etkileşim kalitesinin turizm nedeniyle kötüleştiğine inanıyorum.		,646						
Çevresel Sürdürülebilirlik	Topluluk ortamı şimdi ve gelecek için korunmalıdır.			,720					
	Doğanın çeşitliliğine değer verilmeli ve korunmalıdır.			,751					
	Turizm doğal ve kültürel çevre ile uyum içinde geliştirilmesi gerekmektedir.			,771					
	Turizm gelişiminin olumsuz etkilerini azaltmak için düzenleyici çevre standartlarına ihtiyaç vardır.			,829				2,275	%9,893
	Turizmin gelişimi, turizmde pay sahibi olan tüm taraflar arasında pozitif çevre etişini teşvik etmelidir.			,700					
Algılanan Ekonomik Fayda	Turizmi seviyorum çünkü topluluğumuza yeni gelir getiriyor.				,780				
	Turizm yerel ekonomiyi çeşitlendirir.				,840			2,095	%9,107
	Turizm, toplumdaki diğer endüstrilere fayda sağlar.				,742				
Toplum Merkezli Ekonomi	Turizm endüstrisi, mal ve hizmetlerinin en az yarısını yerel halktan temin etmelidir.					,874			
	Topluluk sakinleri turizmden adil bir pay almalıdır.					,910		1,465	%6,369
	Turizm endüstrisi, toplum iyileştirme fonlarına katkıda bulunmalıdır.					,796			

Faktör analizinde araştırmada kullanılan sürdürülebilir turizm tutum ölçeğinin; çevresel sürdürülebilirlik, algılanan sosyal maliyet, algılanan ekonomik fayda, ziyaretçi memnuniyeti, topluluk katılımı, uzun vadeli planlama ve toplum merkezli ekonomi olmak üzere 7 boyuttan oluşan orijinal ölçek yapısı için, ziyaretçi memnuniyeti ölçeğinin çok düşük güvenilirlik değerine sahip olması dolayısıyla (<30) ölçekten çıkarılırken, topluluk katılımı boyutunun uzun vadeli planlama boyutu altında toplandığı tespit edilmiştir. Ayrıca düşük ve çapraz faktör yükü sebebiyle (Büyükoztürk, 2002), algılanan sosyal maliyet boyutundan, “topluluğum turizm gelişimi nedeniyle aşırı kalabalıktır” ile “yerel turizm işletmelerinde kendimi rahat hissetmiyorum veya hoş

karşılanmıyorum” ifadeleri çıkarılmıştır. Bu durumda orijinal ölçekte 7 faktörle ifade edilen yapı bu çalışmada 5 faktör 23 ifade olarak temsil edilmiştir (Tablo 1).

Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, beş faktörün toplam varyansın %68.206’sını açıkladığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte 23 maddelik ölçeğin güvenilirliği de ölçülmüş ve ölçeğin tamamına ilişkin güvenilirlik katsayısı 0.718 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada ortak yöntem varyansını (common method variance (CMV)) tespit etmek için Harman Tek Faktör Testi yapılmıştır. Bu yöntem CMV analizi için en yaygın kullanılan tekniklerden biridir. Tek bir faktördeki toplam varyansın, %50 eşliğinin altında bulunması gerekmektedir (Ding, Li ve Zhao, 2009; Kim ve Song, 2022). Bu çalışmada tek bir faktörde elde edilen toplam varyans %29 olarak bulunmuş ve çalışmanın ortak yöntem varyansı sorununun olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri tespit edilmiştir. Buna göre belirlenen katsayılar ± 3 aralığında değer verdiğinden, verilerin normal dağılıma sahip oldukları (Tabachnick ve Fidell, 2013; Kline, 1998) belirlenmiştir.

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modele ilişkin elde edilen uyum iyiliği indeksleri Tablo 2’de görülmektedir. Tespit edilen sonuçlara göre tüm uyum iyiliği indeksleri kabul sınırları içerisinde ve modelin kabul edilebilirliğini desteklemektedir (Kline, 1998).

Tablo 2: Ölçüm Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Uyum istatistiği	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Araştırma Değeri
χ^2/df	≤ 3	2,206
GFI	0,89-0,85	0,89
AGFI	0,89-0,85	0,85
CFI	$\geq 0,95$	0,93
TLI	$\geq 0,90$	0,92
NFI	$\geq 0,90$	0,89
RMSEA	$\leq 0,08$	0,06

Kaynak: Kline (1998).

Tablo 3’te ölçüm modelinin yakınsak geçerliliğine ilişkin analiz bulgularına yer verilmiştir. Ölçüm aracındaki faktör yüklerinin 0,50’den yüksek ve ortalama açıklanan varyansın (AVE) 0,51 ile 0,66 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler kabul edilen 0,50 değerinin üzerindedir (Fornell ve Larcker, 1981). Aynı zamanda birleşik güvenilirlik değerinin (CR) 0,7’den büyük olması gerekmektedir (Nunnally, 1978). Buna göre modelin birleşik güvenilirlik değerleri (CR) 0,84 ile 0,87 arasındadır. Elde edilen bu sonuçlarla birlikte ölçeğin yakınsak geçerlilik koşullarını sağladığı söylenebilir.

Tablo 3: Standardize Edilmiş Faktör Yükleri CR ve AVE Değerleri (Yakınsak Geçerlilik)

Değişken	AVE	CR	Madde	Faktör Yüğü
Topluluk Katılımı-Uzun Vade Planlama (TKUVP)	0,51	0,87	TKUVP1	,603
			TKUVP2	,513
			TKUVP3	,666
			TKUVP4	,749
			TKUVP5	,840
			TKUVP6	,866
			TKUVP7	,716
Algılanan Sosyal Maliyet (ASM)	0,58	0,87	ASM1	,785
			ASM2	,880
			ASM3	,826

			ASM4	,661
			ASM5	,640
Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS)	0,53	0,84	ÇS1	,801
			ÇS2	,871
			ÇS3	,714
			ÇS4	,670
			ÇS5	,540
Algılanan Ekonomik Fayda (AEF)	0,66	0,85	AEF1	,723
			AEF2	,902
			AEF3	,816
Toplum Merkezli Ekonomi (TME)	0,66	0,85	TME1	,780
			TME2	,930
			TME3	,728

Tablo 4'te ayrışma geçerliliği (discriminant) analizi ile araştırma modelini oluşturan her bir boyut ayrı ayrı analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, her bir boyutun açıkladığı varyansın karekök değerinin boyutlar arası korelasyon değerlerinden büyük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, sürdürülebilir turizm tutumunu ölçmede kullanılan ölçeğin ayrışma geçerliliğini desteklemektedir.

Katılımcıların sürdürülebilir turizmin alt boyutları kapsamında çevresel sürdürülebilirlik tutumlarına ilişkin ortalama $4,60 \pm 0,52$; algılanan sosyal maliyet $2,21 \pm 0,83$; algılanan ekonomik fayda $4,50 \pm 0,67$; topluluk katılımı-uzun vade planlama $4,46 \pm 0,66$ ve son olarak toplum merkezli ekonomiye ilişkin ortalama $4,04 \pm 0,96$ olarak Tablo 4'te gösterilmektedir. Buna göre araştırma veri seti çerçevesinde, çevresel sürdürülebilirlik ($\bar{x}:4,60$) ve algılanan ekonomik fayda ($\bar{x}:4,50$) boyutuna ilişkin katılım düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: AVE Değerlerinin Karekökleri ve Faktörlerin Korelasyon Katsayıları (Ayrışma Geçerliliği)

	\bar{x}	σ	TKUVP	ASM	ÇS	AEF	TME
Topluluk Katılımı-Uzun Vade Planlama (TKUVP)	4,46	0,66	0,714				
Algılanan Sosyal Maliyet (ASM)	2,21	0,83	-0,253	0,761			
Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS)	4,60	0,52	0,392	-0,341	0,728		
Algılanan Ekonomik Fayda (AEF)	4,50	0,67	0,483	-0,279	0,447	0,812	
Toplum Merkezli Ekonomi (TME)	4,04	0,96	0,212	-0,076	0,160	0,110	0,812

\bar{x} : Aritmetik ortalama, σ : Standart sapma, AVE'nin karekök değerleri diyagonal ve kalın olarak belirtilmiştir.

Tablo 5'te sürdürülebilir turizme yönelik tutum düzeylerinin Hasankeyf'te yer alan turizm paydaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Tablo 5'teki ANOVA testi sonuçlarına göre sürdürülebilir turizm boyutlarından "Topluluk Katılımı-Uzun Vade Planlama", "Algılanan Sosyal Maliyet", "Çevresel Sürdürülebilirlik" ve "Algılanan Ekonomik Fayda" boyutları ile araştırmaya katılan paydaş türüne göre farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Öncelikle varyansın homojenliğini test etmek için Levene testi yapılmış olup varyansın sürdürülebilir turizm tutum ölçeği boyutlarından "Algılanan Sosyal Maliyet" boyutunda $p > 0,05$ düzeyinde anlamlı bir fark saptanmamış ve varyansın homojen dağılım gösterdiği belirlenmiştir. "Çoklu Karşılaştırma (Tukey)" testi ile ilgili farklılıklar belirlenmiştir. Sürdürülebilir turizm tutum ölçeğinin diğer boyutlarının ise homojen dağılmadığı tespit edilmiştir.

($p < .05$). Dolayısıyla ilgili boyut varyansları homojen dağılım göstermediğinden Tamhane test sonuçları değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Sürdürülebilir Turizme Yönelik Tutum Düzeylerinin Paydaş Değişkenine Göre ANOVA Testi

	Paydaş	n	Ortalama	Standart Sapma	f	p	Fark
Topluluk Katılımı-Uzun Vade Planlama	Yerel Halk	50	4,20	0,65	4,624	(Tamhane Testi) 0,016	1-4 5-4
	Kamu Sektörü	80	4,35	0,54			
	Turizm İşletmeleri	50	4,44	0,56			
	Yerel Yönetimler	62	4,65	0,71			
	Sivil Toplum Kuruluşları	50	4,22	0,77			
Algılanan Sosyal Maliyet	Yerel Halk	50	2,66	0,78	5,656	(Tukey Testi) 0,754	1-2 1-3 1-4
	Kamu Sektörü	80	2,09	0,73			
	Turizm İşletmeleri	50	1,95	0,87			
	Yerel Yönetimler	62	2,18	0,84			
	Sivil Toplum Kuruluşları	50	2,29	0,85			
Çevresel Sürdürülebilirlik	Yerel Halk	50	4,32	0,78	6,551	(Tamhane Testi) 0,000	1-2
	Kamu Sektörü	80	4,77	0,32			
	Turizm İşletmeleri	50	4,58	0,39			
	Yerel Yönetimler	62	4,67	0,42			
	Sivil Toplum Kuruluşları	50	4,55	0,53			
Algılanan Ekonomik Fayda	Yerel Halk	50	4,26	0,71	3,059	(Tamhane Testi) 0,017	1-4
	Kamu Sektörü	80	4,52	0,63			
	Turizm İşletmeleri	50	4,60	0,48			
	Yerel Yönetimler	62	4,67	0,69			
	Sivil Toplum Kuruluşları	50	4,42	0,76			
Toplum Merkezli Ekonomi	Yerel Halk	50	4,18	0,57	3,310	-	-
	Kamu Sektörü	80	4,23	0,70			
	Turizm İşletmeleri	50	4,14	0,73			
	Yerel Yönetimler	62	3,71	1,38			
	Sivil Toplum Kuruluşları	50	3,90	1,13			

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilirlik kavramı hükümetleri ve sivil toplum kuruluşlarını (STK'ları), çevre aktivistlerini, yerel yönetim görevlilerini ve topluluk gruplarını, kalkınma ajanslarını, planlamacılar ve ticari geliştiricileri, sanayicileri, çevre ajanslarını, yerleşik bürokrasiler ve geçici ağların yanı sıra atmosfer biliminden politik ekonomiye ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına kadar çok çeşitli alanları temsil eden bir dizi alanı ilgilendirmektedir. Çeşitli alanlarla ilişkili olan sürdürülebilirlik kavramı birçok hükümet ve kurum tarafından ürünlerine, süreçlerine ve politika planlamalarına dâhil edilmektedir. Bunun yanında, sürdürülebilir kalkınma mevcut iş koşulları altında, sosyal ve çevresel sonuçları kapsayan daha geniş bir karlılık perspektifi ile rekabet avantajı olarak ele alınmaktadır (Aydın, 2022; Kuznetsov vd., 2015; Reid vd., 2013).

Bu çalışma ile sürdürülebilirlik kavramı, turizm odağında ele alınmıştır. Hasankeyf destinasyonunda bölgesel bir ürün olarak temel kaynak teşkil eden turizmin, sürdürülebilir gelişimine veri sağlayabilmek amacıyla, ilgili paydaşlar açısından ve çeşitli faktörler çerçevesinde mevcut durum analizleri yapmak ve elde edilen sonuçlar bağlamında bölgesel çıkarımlarda bulunmak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Temel amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bu çalışmanın sürdürülebilir turizm tutum ölçeği (SUS-TAS) açısından da bazı sonuçları ortaya çıkarması önemlidir. 7 faktörlü orijinal ölçek, Hasankeyf örneğinde 5 faktör ile temsil edilmiştir. Ziyaretçi memnuniyeti boyutu çok düşük

güvenilirlik değerine sahip olması dolayısıyla (<30) ölçekten çıkarılırken, topluluk katılımı ve uzun vadeli planlama boyutları birleşerek, yeni bir boyut oluşturmuşlardır. Her ne kadar araştırmanın en önemli kısıtının, veri toplama noktasında belli bir bölge ile sınırlandırılışı olsa da, ileride yapılacak çalışmalar açısından ölçek noktasında benzer sonuçlar elde edildiğinde, ortak bölgesel çıkarımlarla mevcut literatür farklı açılardan desteklenebilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular kapsamında, ilgili paydaşların çevresel sürdürülebilirlik (\bar{x} :4,60) ve ekonomik fayda (\bar{x} :4,50) boyutlarına ilişkin katılım düzeylerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca paydaşların, turizmin sosyal maliyet yaratacağı görüşüne yoğunlukla katılmamaları (\bar{x} :2,21) bölge için değer ifade eden bir unsur olarak gözükmektedir. Yine paydaş türüne göre, sürdürülebilir turizm tutum düzeyi incelendiğinde, toplum merkezli ekonomi boyutu dışında, diğer tüm boyutlarda yerel halk diğer paydaşlara göre farklılaşmakta ve yerel halkın daha düşük düzeyde sürdürülebilir turizm tutum düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir turizme ilişkin endişelerin artması, sürdürülebilirlik unsurlarını içeren yönetim sistemlerini gerekli kılmaktadır. Bu perspektifle, araştırma kapsamında elde edilen bulguların Hasankeyf'te turizmde sürdürülebilir gelişimin sağlanması açısından hem yönetim olgusuna hem de bölgesel turizm plan ve politikalarına dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Buna göre araştırma kapsamında geliştirilen öneriler aşağıda sunulmaktadır:

- Hasankeyf'te kent konseyi kurulmalı ve konseye tüm paydaşların katılımı sağlanarak, düzenli aralıklarla sürdürülebilir turizm odağında gündemler oluşturulup, plan ve projeler geliştirilmelidir.
- Yerel halka turizm ve sürdürülebilirlik odağında, kamu sektörü ve turizm işletmecilerinden destek alarak seminerler verilmelidir. Yerel halkın sürdürülebilir turizm noktasında farkındalığını arttıracak uygulamalar geliştirilmelidir.
- Turizm işletmecilerine, "enerji tasarrufu, atık yönetimi, çevre yönetimi, insan kaynakları, su tasarrufu, sosyal sorumluluklar, yeşil alanların çoğaltılması gibi sürdürülebilir uygulamalar konusunda kamu sektörü ve yerel yönetimler iş birliğinde eğitimler düzenlenmelidir.
- Sivil toplum kuruluşlarının, Hasankeyf'te turizmin sürdürülebilirliği noktasında, yerel yönetimlerin teşvikleriyle aktif çalışması sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimler, turizm alanında yatırım yapmak isteyenleri Hasankeyf'e çekecek stratejiler geliştirmelidir.
- Hasankeyf'in turizm pazarında sürdürülebilir gelişimine katkı sunacak cittaslow (yavaş şehir) unvanına bir an önce kavuşması adına, yerel yönetimler başvuru sürecini tekrar gözden geçirmelidirler.
- Yerel yönetimlerin sürdürülebilir turizm konusunda geliştirecekleri master planlara yönetim odağında tüm paydaşların özellikle turizm uzmanlarının katılımı sağlanmalıdır.

Araştırma kapsamında Hasankeyf'te yer alan turizm paydaşlarının seçilme nedeni; araştırma verilerinin destinasyon bazında bütünsellik oluşturacağı ve dolayısıyla daha profesyonel bir sürdürülebilir turizm anlayışının ortaya çıkacağı varsayılmıştır. Gelecek araştırmalar için, yine bölge özelinde destinasyon aidiyeti, destinasyon imajı gibi faktörlerin sürdürülebilir turizm tutumuna olan etkisinin paydaşlar kategorisinde ölçüldüğü bir araştırma önerilebilir.

Kaynakça

- Albu, R. G. (2020). Study on The Effects of Tourism Development on The Local Community of Brasov. *Series V – Economic Sciences*, 12(61), 37-42.
- Ayaş, N. (2007). Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 59-69.
- Aydın, B. (2021). *Sürdürülebilirlik Yönetim Sistemleri*. Ü. Can (Ed.) Profesyonel Mutfak Yönetimi İçinde (ss. 121-132). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Bramwell, B., ve Lane, B. (2013). Getting From Here to There: Systems Change, Behavioural Change and Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(1), 1-4.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Choi, H. S. C., ve Sirakaya, E. (2005). Measuring Residents' Attitude Toward Sustainable Tourism: Development of Sustainable Tourism Attitude Scale. *Journal of Travel Research*, 43(4), 380-394.
- Dilek, S. E., Çoban, Ö. ve Harman, S. (2017). Hasankeyf Halkının Turizmin Gelişimine Yönelik Tutumu. *Turur Turizm ve Araştırma Dergisi*, 6(2), 59-72.
- Ding, G. F., Li, X. X., ve Zhao, R. (2009). Service Sabotage Behaviors: The Conception, Measurement and Relevant Variables. *Advances in Psychological Science*, 17(02), 426.
- Fornell, C. ve Larcker, F. D. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. ve Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis*, Fifth Edition, Prentice-Hall Inc., New Jersey.
- Harman, S. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sistemindeki İşlevleri Üzerine Bir İnceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 343-360.
- Hassan, S. S. (2000). Determinants of Market Competitiveness in an Environmentally Sustainable Tourism Industry. *Journal of Travel Research*, 38(3), 239-245.
- İmre, N. (2020). Turizm Sektöründe Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1655-1670.
- Jeronen, E. (2013). Sustainability and Sustainable Development. In S. O. Idowu, N. Capaldi, L. Zu, & A. D. Gupta (Eds.), *Encyclopedia of Corporate Social Responsibility* (pp. 88-101). Springer
- Kim, J. H. ve Song, H. (2022). Examining The Influence of Multiple Dimensions of Authentic Dining Experiences. *The Service Industries Journal*, 1-25.
- Kline, R. B. (1998). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, New York: Guilford Press
- Kuznetsov, A., Dinwoodie, J., Gibbs, D., Sansom, M. ve Knowles, H. (2015). Towards A Sustainability Management System for Smaller Ports. *Marine Policy*, 54, 59-68.
- Liu, Z. (2003) Sustainable Tourism Development: A Critique, *Journal of Sustainable Tourism*, 11:6, 459-475.
- Lovelock, B. (2003). A Comparative Study of Environmental NGOs' Perspectives of the Tourism Industry and Modes of Action in the South and South-East Asia and Oceania Regions. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 8(1), 1-14.
- Lu, J., ve Nepal, S. K. (2009). Sustainable Tourism Research: An Analysis of Papers Published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 5-16.
- Nunnally, C. Jum (1978). *Psychometric Methods*. New York: Mcgraw Hill.
- Obradović, S., ve Stojanović, V. (2022). Measuring Residents' Attitude Toward Sustainable Tourism Development: A Case Study of the Gradac River Gorge, Valjevo (Serbia). *Tourism Recreation Research*, 47(5-6), 499-511.
- Obradović, S., Stojanović, V., Kovačić, S., Jovanovic, T., Pantelić, M., ve Vujičić, M. (2021). Assessment of Residents' Attitudes Toward Sustainable Tourism Development-A Case Study of Bačko Podunavlje Biosphere Reserve, Serbia. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 35, 100384.
- Pelit, E., Baytok, A., ve Sobalı, H. (2015). Sürdürülebilir Turizm mi? Turizmde sürdürülebilirlik mi? Kavramsal bir tartışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6(14), 39-58.
- Reid, J., Barr, T. ve Lambert, S. J. (2013). Indigenous Sustainability Indicators for Maori Farming and Fishing Enterprises: A Theoretical Framework. The NZ Sustainability Dashboard Research Report.
- Selvi, M. S., ve Şahin, S. (2019). Yerel Yönetimler Perspektifinden Sürdürülebilir Turizm: Batı Karadeniz Bölgesi Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(2), 23-36.
- Sinanoğlu, D., Siyako, M., Karadoğan, S. ve Erdem, N. Ö. (2017). Kültürel Jeoloji Açısından Hasankeyf (Batman) Yerleşmesi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 60(1), 35-48.

- Sirakaya-Turk, E. ve Gursoy, D. (2013). Predictive Validity of Sustas. *Tourism Analysis*, 18(5), 601-605
- Szromek, A. R., Kruczek, Z. ve Walas, B. (2021). Stakeholders' Attitudes Towards Tools for Sustainable Tourism in Historical Cities. *Tourism Recreation Research*, 1-13.
- T.C. Hasankeyf Kaymakamlığı (2023). Hasankeyf Tarihi. <http://www.hasankeyf.gov.tr/hasankeyf-tarihi>. Erişim Tarihi: 23.05.2023
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (203). Hasankeyf. <https://tanitma.ktb.gov.tr/TR-22819/hasankeyf.html>. Erişim Tarihi: 22.05.2023.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. (Sixth Ed.) Boston: Pearson.
- Thetsane, R. (2019). Local community participation in tourism development: The case of Katse Villages in Lesotho. *Athens Journal of Tourism*, 6(2), 123-140.
- Türkiye Kültür Portalı (2013). *Hasankeyf Örenyeri-Batman*. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/batman/gezilecekyer/hasankeyf-orenyeri> Erişim Tarihi: 23.05.2023
- Türker, A., Güzel, F. Ö., Özaltın Türker, G. ve Duman, F. (2014). Destinasyon Yönetimi Projesi Kapsamında Dalaman Havzasında Yer Alan Suyu Dayalı Rekreasyon Faaliyetlerinin Markalaştırılması Önerisi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2, 53-69.
- UNWTO (2004) *Tourism Market Trends*. Madrid: UNWTO. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284408030> Erişim Tarihi: 20.03.2023
- UNWTO (2017). *Tourism Highlights 2016 Edition*. UNWTO Publications. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029> Erişim Tarihi: 25.03.2023
- WCED (1987). World Commission On Environment and Development. *Our Common Future*, <https://digitallibrary.un.org/record/139811> Erişim Tarihi: 10.04.2023
- Yang Y., Wani, G. A., Nagaraj, V., Haseeb, M., Sultan, S., Hossain, M. E., Kamal, M. ve Shah, S. M. R. (2023). Progress in Sustainable Tourism Research: An Analysis of the Comprehensive Literature and Future Research Directions. *Sustainability*, 3, 2755.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46: 74-85.
- Yoopetch C., ve Nimsai, S. (2019). Science Mapping the Knowledge Base on Sustainable Tourism Development, 1990-2018. *Sustainability*, 11(13), 36-31.
- Yüksek, G., Dinçer, F. İ., ve Dinçer, M. Z. (2019). Seyitgazi İlçesi Paydaşlarının Sürdürülebilir Turizm Farkındalıkları. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 107-121.